
PRISSTIVHED

FOREDRAG I NATIONALØKONOMISK FORENING DEN 14. NOVBR. 1944.

AF HANS BREMS

1. Det har altid været Nationaløkonomiens Lod, at Tiden er løbet fra den. Bedst, som den har naaet et Resultat, har det vist sig, at de Forudsætninger, hvorunder Resultatet er udledet, ikke længere er opfyldt i Virkelighedens Verden. — Man kunde ligne Nationaløkonomien ved en Generalstab. Generalstaben har omhyggeligt indsamlet og bearbejdet alle Kendsgerninger om den sidst førte Krig. Herudfra opstiller den Principperne for moderne Krigsførelse og planlægger, hvorledes den vil føre næste Krig. Naar Krigen saa endelig bryder ud, viser det sig gerne, at det hele gaar anderledes end ventet. Fjenden sætter ind paa andre geografiske Punkter end ventet. Han er udrustet med andre Vaaben end ventet. Han reagerer anderledes overfor Angreb end ventet. Indtil 1914 havde alle Krige været Bevægelseskrige, og derfor havde alle Generalstabe forberedt sig paa Bevægelseskrig. Efter faa Ugers Forløb stivnede Krigen til en Stillingskrig. For at være extragodt forberedt næste Gang, havde hvert Land i 1939 bygget »Linjer« i mange Etagers Dybde, og saa fik man efter nogle Maaneders Forløb de største Bevægelsesslag, der nogensinde er set.

Nationaløkonomiens Historie fremviser mange Exempler paa det samme. Vi skal i Aften beskæftige os med eet af disse Exempler: Nationaløkonomien har i en Generation bestræbt sig for at forklare de skiftende Expansioner og Kontraktioner i det økonomiske Liv, som man har kaldt Konjunkturbølgerne; men paa faa Undtagelser nær har man opbygget sine Forklaringer paa Forudsætningen om fuldkommen Konkurrence. Det er ejendommeligt, at paa den Tid, hvor den fuldkomne Konkurrence virkelig raadede som den alt overskyggende Hovedregel i det økonomiske Liv, var

Nationaløkonomerne endnu ikke begyndt at beskæftige sig med Konjunkturbølgerne. Professor Axel Nielsen siger rammende, at »Kriserne forstyrrede ikke Klassicismens olympiske Ro«. Klassikerne, i hvis Levetid den fuldkomne Konkurrence virkelig var en Kendsgerning, interesserede sig for det lange Løb og ikke for Konjunkturbølger. Da man endelig — efter Aarhundredskiftet — begynder at beskæftige sig med Konjunkturproblemet, opbygger man sine Teorier paa Forudsætningen om *fuldkommen* Konkurrence, uagtet den fuldkomne Konkurrence allerede dengang for en Række vigtige Varer var blevet afløst af andre Markedsformer.

Karakteristik for den fuldkomne Konkurrences Epoke er en udpræget *Prissmidighed*. Priserne forandrede sig stærkt og hyppigt. Dette hænger sammen med, at under fuldkommen Konkurrence har ingen det i sin Magt at *forhindre* Priserne i at forandre sig. Den enkelte Sælger var saa lille i Forhold til hele Markedet, at selv om *han* holdt sit Udbud tilbage, vilde det ikke kunne mærkes paa Markedsprisen. Og heller ikke den enkelte Køber havde en saadan Størrelse i Forhold til Markedet, at han, ved at holde igen med sine Indkøb, kunde paavirke Markedets Pris. — Markedets Pris bestemtes af den samlede Efterspørgsel i Forbindelse med det samlede Udbud, og den maatte indstille sig i en saadan Højde, at den Mængde, der til netop denne Pris vilde blive efterspurgt, maatte være = den Mængde, der til samme Pris vilde blive produceret. Var Prisen »for høj« i den Betydning, at den efterspurgte Mængde var mindre end den producerede, maatte Konkurrencen blandt Sælgerne strax tvinge Prisen ned, og var Prisen »for lav« i den Betydning, at den producerede Mængde var mindre end den efterspurgte, maatte Konkurrencen blandt Køberne strax tvinge Prisen op. Det følger heraf, at hvis en Vare gik af Mode, maatte Prisen paa den strax falde, indtil Produktionen var blevet indskrænket. Eller hvis der var daarlig Høst i Verden, maatte Prisen paa Landbrugsprodukter strax stige.

Ogsaa for Produktionsfaktorernes Vedkommende raadede en vis Prissmidighed. Under Højkonjunktoren konkurrerede Arbejdsgiverne med hinanden om Arbejderne og bød derunder Lønnen op. Under Depressionen, naar Efterspørgselen efter Arbejdskraft var ringe, sank Lønnen hurtigt. Man kunde maaske med en lille Overdrivelse sige, at Arbejdslønnen indstillede sig paa en saadan Højde, at den efterspurgte Mængde Arbejdskraft akkurat blev = den tilstedeværende. Eller sagt med andre Ord: Arbejdslønnen var saa smidig, at man altid havde fuld Beskæftigelse.

Den Tilstand, der nu er beskrevet, danner Baggrunden for de fleste af de Konjunkturteorier, som er fremsat mellem 1900 og 1930. Vi vil ikke fortabe os i et Studium af disse Teorier, men lad mig nævne een blandt de mange: Professor Hayek's¹⁾. For Hayek er det karakteristiske for den begyndende Opgang *ikke*, at Samfundets Produktionsomfang forøges. Det karakteristiske ligger derimod i, at Produktionen skifter *Retning*: Produktionen af Kapitalgoder voxer paa Bekostning af Produktionen af Konsumgoder. Henimod Opgangens Slutning skifter Produktionen paany *Retning*: Nu voxer Produktionen af Konsumgoder paa Bekostning af Produktionen af Kapitalgoder. Forudsætningen for, at Produktionen af Konsumgoder og Produktionen af Kapitalgoder saaledes kan være Alternativer, maa være, at der hele Tiden raader fuld Beskæftigelse. Foruden denne Forandring af Produktionens Retning under Konjunktoren finder Hayek et andet karakteristisk Fænomen: Forskydningen af de relative Priser paa Konsum- og Kapitalgoder. I den begyndende Opgang stiger Kapitalgodernes Pris i Forhold til Konsumgodernes. Dette skyldes, at Opgangen er indledet med en Rentesænkning; og naar Renten sænkes, konkurrerer Driftsherrerne med hinanden om at skaffe sig Kapitalgoder, hvorved Priserne paa Kapitalgoder stiger. Naar Opgangen nærmer sig sin Afslutning, tager Konsumgoderne derimod Têten i Prisstigningen. Dette hænger sammen med, at Produktionen af Kapitalgoder er blevet udvidet paa Bekostning af Produktionen af Konsumgoder. De Produktionsfaktorer, der var beskæftiget med Produktion af Konsumgoder, er blevet lokket over i Produktionen af Kapitalgoder. Følgelig bliver Udbudet af Konsumgoder mindre, og desuden er Efterspørgselen efter dem blevet større, fordi Arbejdslønningerne er blevet konkurreret i Vejret af Driftsherrerne. Det er denne relative Prisstigning paa Konsumgoder, som sætter en Tendens til Forøgelse af Konsumgodeproduktionen i Gang. Nu lokkes Produktionsfaktorerne paany bort fra Kapitalgodeproduktionen, som derfor maa gaa i Staa. Samtidig forhøjes Renten, fordi Banklikviditeten er gaet ned, og paa denne Maade kommer Krisen.

Man ser, hvorledes Hayek forklarer Opgangskonjunktoren dels som en Forandring af *Produktionsretningen* under konstant Pro-

¹⁾ F. A. Hayek: Geldtheorie und Konjunkturtheorie, Wien 1929 (Monetary Theory and the Trade Cycle, London 1933) og Samme: Preise und Produktion, Wien 1931 (Prices and Production, London 1931). Ogsaa: Preis-erwartungen, monetäre Störungen und Fehlinvestitionen, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1935.

duktionsomfang, og dels som en Forskydning af relative Priser. — Hayeks Syn paa Konjunktoren blev ikke distraheret af Kendsgerningerne. Konjunkturteoretikere og Konjunkturstatistikere har kun haft lidt tilovers for hinandens Arbejde. Den rent teoretiske Retning, til hvilken Hayek hører, har haft for lidt Kendskab til Virkelighedens Verden. Og omvendt har Konjunkturstatistikere brudt sig for lidt om at finde Aarsag og Virkning. Først for ganske nylig har en Tilnærmelse mellem de to Skoler kunnet spores¹⁾.

2. Lad os forlade den høje, klare hayek'ske Luft og begive os ned i Virkelighedens Verden. Hvad møder os der? Først og fremmest møder os Fænomenet *Prisstivhed*²⁾. Under fuldkommen Konkurrence er det umuligt at forhindre en Pris i at bevæge sig. Hvis Teknikken, Fragt- eller Toldsatserne, Smagen eller Moden forandrer sig, maa Prisen ogsaa forandre sig.

Den første Betingelse for, at Prisstivhed kan opstaa, er, at Konkurrencen bliver ufuldkommen eller helt forsvinder. Og det var

¹⁾ F. Ex. i Tinbergens: *Statistical Testing of Business Cycle Theories*, League of Nations, 1939.

²⁾ Udtrykket »bundne Priser« er ikke veldefineret. I det mindste tre forskellige Definitioner kan udskilles:

(1) Den første Definition henter sit Kriterium i den *Maade, en Pris faktisk bevæger sig paa*. Hvis Prisen faktisk forbliver uforandret gennem et længere Tidsrum, kaldes den »bunden«. Denne Definition finder vi hos Professor Jørgen Pedersen, »An Analysis of Price Behaviour«, København 1938, S. 20: »We were forced to distinguish between 'free' or 'flexible' and 'rigid' or 'inflexible' prices. Certain prices are in continual movement from year to year whereas other prices are frequently unchanged for several years in succession«.

(2) Den anden Definition henter sit Kriterium i, om Producenterne af en Vare har *Aftaler* med hinanden, og i, om der kun er *een* Producent. Denne Definition, som er videre end den ovenfor gengivne, finder vi f. Ex. i den svenske Betænkning: »Organiserad samverkan inom svenskt näringsliv«, Sth. 1940, S. 164: »Med bundna priser har härvid menats priserna på sådana varor, för vilka pris-, marknadsdelings- eller försäljningsöverenskommelse förekommit mellan tillverkare eller beträffande vilka ett enda företag varit dominerande på den svenska marknaden«. At den er videre, fremgaar af, at en Aftale eller et rent Monopol jo ikke nødvendigvis medfører, at Prisen kun forandres med lange Mellemlum.

(3) Den tredje og videste Definition gaar ud paa at identificere »bunden« Pris med *Pristilpasning*. Ogsaa denne Definition finder vi hos Professor Jørgen Pedersen, »Det danske Landbrug«, 1933, S. 113: »De bundne Prisers Gruppe er karakteriseret derved, at Producenterne eller Besidderne sætter en fast Pris og saa lader Afsætningen rette sig derefter«. At denne Definition er videst, ser man deraf, at hvor der hverken er Aftale eller Monopol, f. Ex. under Ikke-Priskonkurrence, kan der dog være *Pristilpasning*.

netop dette, der skete i Aarene op mod Aarhundredskiftet. Den tekniske Udvikling i disse Aar medførte to Ting: For det første medførte den, at Bedrifternes variable Omkostninger kom til at udgøre en mindre og mindre Andel af de samlede Omkostninger. Eftersom en Virksomhed under fuldkommen Konkurrence altid vil fortsætte sin Produktion, saalænge Prisen dog dækker de *variable* Omkostninger, maatte den tekniske Udvikling presse Prisens Undergrænse længere og længere ned. Konkurrencen mellem Virksomhederne maatte i Depressionsaar blive mere og mere ubehagelig. — For det andet havde den tekniske Udvikling medført, at Bedriftsstørrelsen var voxet og Antallet af Bedrifter derfor blevet mindre. Paa den ene Side var altsaa Behovet for konkurrenceindskrænkende Foranstaltninger blevet større, og paa den anden Side var det blevet lettere at gennemføre saadanne, naar Branchen bestod af et mindre Antal Virksomheder.

Efter Krisen i 1873 opstod de første Karteller, og særlig i Aarene omkring 1900 tog de Fart i Tyskland. 1893 oprettedes Rheinisch-Westfälisches Kohlsyndikat, og i 1904 Stahlwerksverband. I U. S. A. ledede Domstoles og Lovgivnings Holdning Sammenslutningsbevægelsen over i et andet Spor, Karteller afløstes i 90'erne af Truster. United States Steel Corp. dannedes 1901. Ogsaa Trusterne rantes af Domstole og Lovgivning, men Konkurrenceindskrækningen fortsatte i Form af Fusioner og Bestyrelsesfællesskaber. Mr. Gary indbød Staalproducenterne til sine berømte Middage, og Mr. Eddy anbefalede Brancheforeningerne at føre »Open-Price Policy«. Den sande Konkurrence bestod efter Eddy's Mening deri, at Sælgerne holdt hinanden underrettet om, hvilke Priser de tog. — Paa Færdigvaremarkedet trængte Mærkevarerne frem, ikke mindst ved Reklamens Hjælp. Reklamen tilsigter at gøre Publikums Efterspørgsel efter den opreklamerede Vare mindre elastisk, saaledes at en Prisforhøjelse kan gennemføres uden stærk Indskrænkning i den afsatte Mængde.

Resultatet af alle disse konkurrenceindskrænkende Foranstaltninger har været, at en meget stor Del af Samfundets Goder omsættes i Markeder, hvor den fuldkomne Konkurrence ikke længere eksisterer. En svensk Undersøgelse¹⁾ kommer til, at alene Værdien af de i 1935 af Karteller og Monopoler paa det svenske Hjemmemarked solgte Industrivarer udgjorde 39 % af Værdien af samtlige paa dette Marked solgte Industrivarer. — Ved Karteller for-

¹⁾ Organiserad samverkan inom svenskt näringsliv, S. O. U. 1940:35, S. 81 ff.

staar Undersøgelsen Prisaftaler, Markedsdelingsaftaler og Syndikater. Til Brug for den svenske Undersøgelse har *Gammelgaard Jacobsen*¹⁾ fundet den tilsvarende % for Danmarks Vedkommende. Han kommer til, at 56 % af den danske Industriproduktion i 1937 er berørt af Aftaler eller Bestemmelser; men Kartelbegrebet er lidt videre defineret her end i den svenske Undersøgelse. Fælles for den svenske Undersøgelse og Gammelgaard Jacobsens er, at stiltiende Prisaftaler og Mærkevaremonopoler ikke er forsøgt medtaget. Det skal ogsaa indrømmes, at det vil være overordentlig vanskeligt at skaffe sig et talmæssigt Udtryk for disse to Ting. Alligevel kan man trygt sige, at den langt overvejende Del af Industrivarerne i vore Dage sælges under forskellige Former for *ufuldkommen* Konkurrence.

Vi har sagt, at den første Betingelse for, at Prisstivhed kan opstaa, er, at Konkurrencen er ufuldkommen. Det viser sig ogsaa rent faktisk, at de Markeder, hvor Konkurrencen er mest ufuldkommen, samtidig er de Markeder, hvor Priserne forandrer sig sjældnest. I den førnævnte svenske Betænkning fra 1940 har man²⁾ undersøgt 44 Varer, hvis Producenter var Monoplister eller havde Aftaler med hinanden, og 44 andre Varer. De første 44 Varer kaldes »bundne« de sidste 44 kaldes »frie«. Af de bundne Varer forandrede kun de 12 sig mere end 2 Gange om Aaret i Tidsrummet 1920—37, medens de øvrige 32 forandrede sig højst 2 Gange om Aaret. Af de frie Varer forandrede derimod de 37 sig mere end 2 Gange om Aaret og kun de øvrige 7 højst 2 Gange om Aaret. Man ser heraf, at de kartelbundne og monopoliserede Varers Priser forandrer sig langt *sjældnere* end de øvrige Varers Priser. For at man skal kunne tale om Prisstivhed, er det imidlertid ikke nok at paavise, at Priserne forandres sjældent. Man maa yderligere paavise, at Priserne, *naar* de forandres, kun forandres *lidt*. Ogsaa dette kan paavises i det nævnte Materiale. Der er udregnet ét Prisindex for de kartelbundne og monopoliserede Varer og ét for de øvrige. 1913 = 100. Man faar da f. Ex.:

	kartelbundne og monopoliserede Varer	øvrige Varer
Juli 1928	148,0	170,8
Marts 1933	129,5	111,7

¹⁾ Samme, S. 425.

²⁾ S. 164.

Prisstivheden er altsaa langt mere udpræget for de kartelbundne og monopoliserede Varer end for de øvrige. Det er ogsaa klart, at kun under ufuldkommen Konkurrence og Monopol er Producenterne i det hele taget i *Stand* til selv at bestemme deres Priser. Men hvorfor bestemmer de sig til at holde *stabile* Priser? Den stærke Foranderlighed, der raader i det moderne Samfund, baade paa Omkostningssiden og paa Efterspørgselsiden, tilsigter vel netop ofte *Prisforandring*. For at forklare Prisstivheden er det altsaa ikke nok at vise, at den fuldkomne Konkurrence er forsvundet.

Aarsagerne til, at ufuldkomne Konkurrenter og Monopolister foretrækker at lade Prisen forblive uforandret i Stedet for at tilpasse den til Forandringer paa Efterspørgsels- og Omkostningssiden er undersøgt i 20'erne og 30'erne af en Række Økonomer, her i Landet især af Professor Winding Pedersen¹⁾. Selvom det i Aften især er *Virkningerne* af Prisstivheden, der skal undersøges, skal nogle af de vigtigste Aarsager dog kort nævnes.

Først skal omtales, at hvis (a) en Efterspørgselskurve forskydes paa en saadan Maade, at den for en given *Pris* (Ordinat) bevarer sin Elasticitet, og (b) Grænseomkostningskurven er vandret, saa vil Efterspørgselsforskydningen ikke bevirke nogen Forskydning af Optimalprisen²⁾. Under en begyndende Opgangskonjunktur, hvor *Antallet* af Indtægtstagere forøges, fordi Beskæftigelsen øges; men hvor den enkeltes *Indtægtssats* grundet paa Prisers og Lønningers Konstans er konstant, vil en Efterspørgselsforskydning af den nævnte Type ikke være usandsynlig.

Men selvom Efterspørgselsforskydningen er af en anden Type end den nævnte, og selv om Grænseomkostningskurven ikke er vandret, kan det godt tænkes, at Prisen forbliver konstant. Ganske vist er den teoretiske Optimalpris forskudt; men der er mange Grunde, der taler for, at Prisen ikke desto mindre vil blive holdt konstant.

En af de vigtigste er, at Producenten maaske ikke *kender* Begrebet den teoretiske Optimalpris. Nationaløkonomerne viser, at den rationelle Pris og det rationelle Produktionsomfang finder man ved at skære Grænseomkostnings- og Grænseindtægtskurven med hinanden. Men i Praxis kalkulerer Producenterne i høj Grad

¹⁾ *Winding Pedersen*: Omkring den moderne Pristeori, Nat.øk. Tidsskrift 1939, Afsnit V. *J. K. Galbraith*: Monopoly Power and Price Rigidities, Q. J. E., L. 1936, S. 456.

²⁾ *Dickson-Östlund*: Prisstabiliserande egenskaper hos en säljares efterfrågeföreställningar, Ekonomisk Tidskrift, Sept. 1943.

Prisen paa Grundlag af de gennemsnitlige variable Omkostninger med et Tillæg, der er = det Beløb, som de faste Omkostninger pr. produceret Enhed vilde udgøre, dersom Kapacitetsudnyttelsen var normal. Kalkuleres der til Stadighed paa dette Grundlag, bliver Priserne naturligvis stabile.

Men selvom Producenten kender Begrebet den teoretiske Optimalpris, er det ikke sikkert, at han kan *finde* den. Han mangler maaske Kendskab til sin Efterspørgselskurves Udseende. Han foretrækker derfor at beholde, hvad han har, i Stedet for at indlade sig paa Experimentier.

Fremdeles kan Frygten for, at Køberne skal forsyne sig, medens Priserne er lave, og ingenting købe, naar de er høje, faa Producenten til at holde en stabil Pris. Ofte kan den stabile Pris maaske ogsaa vænne Køberne fra at se paa Prisen. Reklamen har ofte til Formaal at henlede Opmærksomheden paa Kvaliteten og bortlede den fra Prisen. Og i Købernes Bevidsthed kan Kvalitet og Pris associeres, saaledes at et eventuelt Prisfald vil vække Mistanke om Kvalitetsforringelse.

Den vigtigste Grund til, at Priserne holdes stabile, er dog maaske Sælgerens Frygt for at provokere Priskonkurrence. Mange Markeder, paa hvilke der kun er faa Sælgere, karakteriseres af *stiltiende* Prisaftaler. Sætter en Sælger sin Pris ned under en Depression, er han ikke sikker paa, at de øvrige Sælgere ikke sætter deres *endnu* længere ned. Og selvom de kun sætter deres Pris *lige* saa langt ned som han, er han ikke sikker paa, at de vil sætte deres Priser *op* igen, naar Tiderne bedrer sig. Hvor der foreligger en *udtrykkelig* Prisaftale, er Chancerne for Prisændring ikke større. Medlemmerne af et Kartel kan have svært ved at blive enige om at foretage en bestemt Forandring, og Enden paa deres Forhandlinger bliver ofte, at man enes om at bevare status quo.

Professor Winding Pedersen har i sin nævnte Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1939 givet en meget smuk Behandling af det, han kalder Ikke-Priskonkurrence-Ligevægten.

3. Vi har nu set paa selve Fænomenet Prisstivhed og dets Aarsager, og indtil nu har vi bevæget os paa opdyrket Grund. Det er paa Tide, vi vender os mod Spørgsmaalet om Prisstivhedens *Virkninger*. Dette Spørgsmaal er ikke ofte undersøgt, men det er ikke desto mindre et vigtigt Spørgsmaal. — Det gaar jo som en rød Traad gennem al den Efterkrigsplanlæggelse, der for Øjeblikket finder Sted, at man maa skabe et Samfund og en økonomisk Politik *bedre end 30'ernes*. 30'ernes Arbejdsløshed, Handelsrestrik-

tioner, Fattigdom og Rustninger er blevet Skræmmebilleder. Maaske kan Forskellen mellem den kommende Efterkrigstid og den sidste søges i, at man denne Gang er bedre forberedt. Men Grunden til, at man er bedre forberedt denne Gang er ikke blot, de daarlige Erfaringer fra 1919 ff. Den dybere Grund er maaske den, at medens det store Maal i 1919 var at vende tilbage til 1914's lykkelige Tilstande, saa er der denne Gang absolut ingen, der ønsker at vende tilbage til 1939's Samfund. Netop fordi man under ingen Omstændigheder vil opleve en Gentagelse af 30'erne, planlægges og forskes der som ingensinde før.

Det er i denne Belysning, at Spørgsmaalet om Prisstivhedens Virkninger skal drøftes. Det forholder sig jo nemlig saaledes, at en meget vigtig Del af 30'ernes økonomiske Politik netop bestod i, at Statsmagten billigede private Bestræbelser for at holde Priserne oppe. Og ikke nok hermed: Statsmagten satte *selv* stor Energi ind paa at afskaffe den fuldkomne Konkurrence i de Enklaver, hvor den endnu fandtes, for ad den Vej at holde Priserne oppe. Som Exempler kan nævnes de amerikanske Koder, den amerikanske »A. A. A.«, de engelske »Marketing schemes«, de danske Landbrugsordninger for Sukker og Kartoffelmel. Mange Steder var Vanskelighederne saa store, at de kun kunde løses i international Maalestok. Her saa man da det Særsyn, at Statsmagten i en Række Producentlande medvirkede til Dannelsen af internationale Karteller. Som Exempel kan nævnes International Rubber Regulation Committee af 1934 og International Tin Committee af 1931.

Nu maa det strax siges, at disse Ordninger ofte blot blev betragtet som særlige Foranstaltninger til Støtte for det *enkelte* Erhverv. Der er heller ingen Tvivl om, at de ofte virkede saadan. Hvis et Exportland gennemfører en Indskrænkning af sin Export af Varer, hvis Efterspørgsel er *uelastisk*, voxer den Købekraft, Exportørerne faar i Hænde. Og det samme maa gælde, hvis der gennemføres en Indskrænkning af Produktionen af en Hjemmemarkedsvarer, hvis Efterspørgsel er uelastisk. I første Fald gaar det ud over fremmede Lande, i sidste Fald gaar det ud over andre Hjemmemarkedsbrancher eller Importørerne. Maaske havde man i mange Tilfælde mest Øje for de umiddelbare Virkninger paa den Branche, man vilde hjælpe, medens man oversaa Virkningerne paa andre Brancher eller paa Verdenskonjunkturen. Man sluttede fra Branchen til Helheden og mente vel mange Steder, at Minimalpriser og Produktionsindskrænkninger var virksomme Midler til at komme ud af Depressionen. Den amerikanske brain trust mente det vel i hvert Fald.

Spørgsmaalet om, hvorledes Minimalpriser og Produktionsindskrænkninger virker paa den Branche, man vil hjælpe, skal i det følgende lades helt ude af Betragtning. Alene Spørgsmaalet om Prisstivhedens Virkning paa hele Konjunktoren skal drøftes. Vi vil gøre det paa den Maade, at vi først vil sammenligne et Samfund *med* Prisstivhed med et Samfund *uden* Prisstivhed og se paa, hvorledes Konjunktoren udspiller sig i disse to Samfund. Dernæst vil vi udfra det sagte prøve paa at drage Konklusioner m. H. t. den hensigtsmæssige Politik fra Statsmagtens Side, forudsat at man accepterer fuld Beskæftigelse som øverste Maalsætning. Den første Del af Spørgsmaalet kunde man kalde konjunkturteoretisk, den sidste Del konjunkturpolitisk. — Det tilføjes, at naar der i det følgende tales om »Prisstivhed«, tænkes der ikke alene paa Færdigvare-, men ogsaa paa Produktionsfaktorpriser. Arbejds lønnen tænkes saaledes at følge Færdigvarepriserne.

Vi vender os altsaa først til Spørgsmaalet: Hvorledes udvikler Konjunktoren sig i et Samfund med Prisstivhed sammenlignet med et Samfund uden?¹⁾

Eftersom Realkapital kun produceres for Færdigvareproduktionens Skyld, maa Færdigvareproduktionen være det strategisk vigtigste Punkt i en Konjunkturforklaring. Hvis man kender Færdigvareproduktionens Omfang, maa man kunne beregne Realkapitalgodeproduktionens. Men der er en dobbelt Forbindelse mellem Færdigvareproduktion og Realkapitalgodeproduktion. Realkapitalgodeproduktionens Omfang virker *tilbage* paa Færdigvareproduktionens Omfang derved, at de Indtægter, der skabes i Realkapitalgodeproduktionen, efterspørger Færdigvarer. Det er jo *hele* Nationalindtægten ÷ Opsparingen, der efterspørger Færdigvarer, og Nationalindtægten skabes jo dels i Færdigvareproduktion og dels i Realkapitalgodeproduktion.

Lad os se lidt nærmere paa Sammenhængen mellem Realkapital- og Færdigvareproduktion. Den amerikanske Konjunkturstatistiker W. C. Mitchell har lagt Mærke til, at Realkapitalgodeproduktionen passerer sit Maximum *før* Færdigvareproduktionen. I det Skema for Konjunkturforløbet i Tyskland, som Instituttet for Konjunkturforskning i Berlin har konstrueret²⁾, finder man det samme Fænomen.

¹⁾ Behandlingen af dette Spørgsmaal bliver ganske summarisk. En udførligere og mere præcis Behandling haaber jeg at kunne give andetsteds.

²⁾ Vierteljahreshefte zur Konjunkturforschung, 1927.

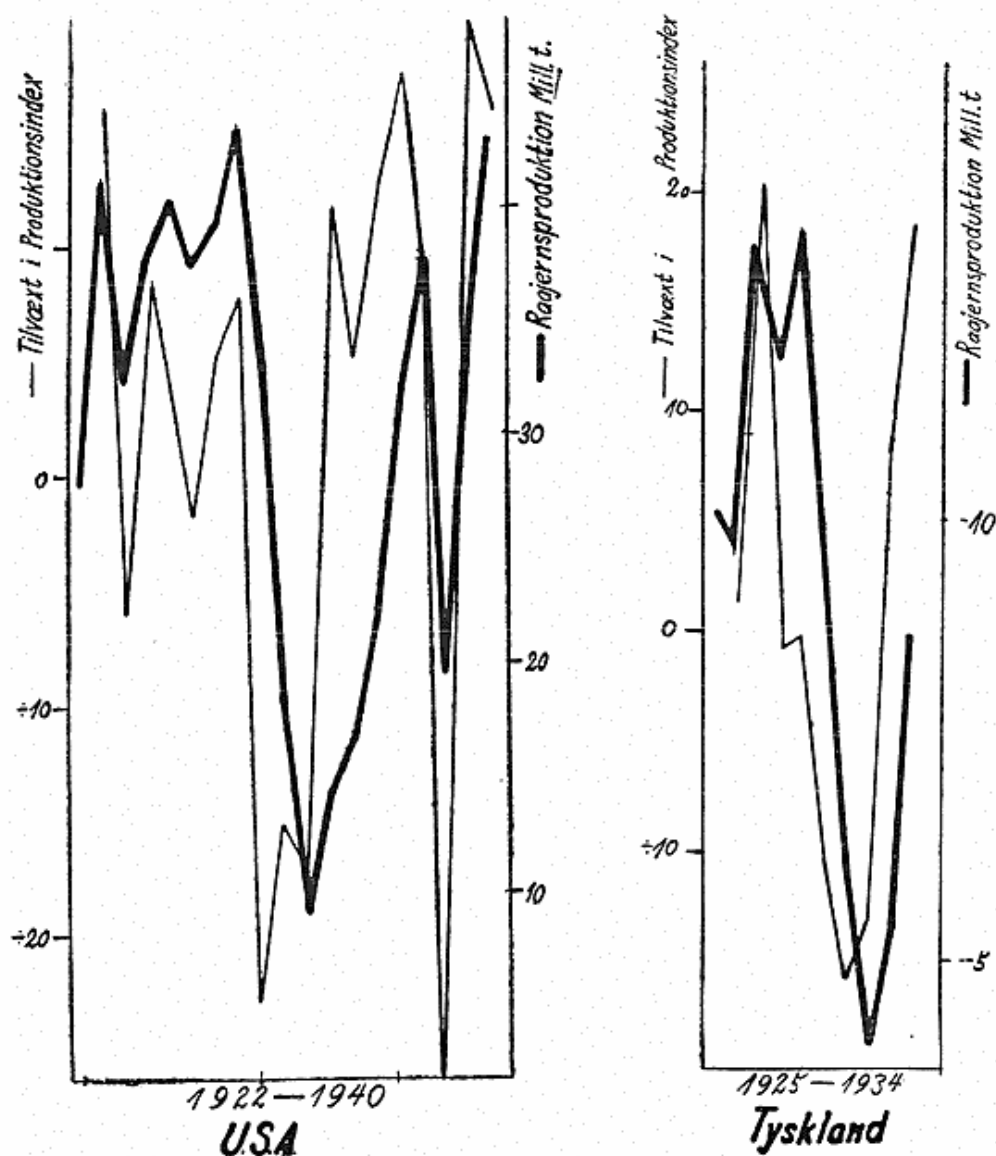
Det er ikke svært at forklare, hvorledes dette hænger sammen. Lad os tænke os, at vi til at fremstille 100 Færdigvareenheder skal bruge 10 Maskiner, og at en Maskine kan vare i 10 Aar. Vi maa da hvert Aar bygge een Maskine til Erstatning for en opslidt. I et stationært Samfund vil Færdigvareproduktionen altsaa være 100 Enheder om Aaret, og Maskinproduktionen 1 Maskine om Aaret. Lad derpaa Færdigvareefterspørgselen stige fra 100 til 110 Enheder, altsaa med 10 %. Til at fremstille 110 Enheder skal der bruges 11 Maskiner, og følgelig maa der i det Aar fremstilles 2 Maskiner, een til Erstatning for en opslidt Maskine, og een til Udvidelse af Maskinparken fra 10 til 11. Maskinproduktionen er altsaa voxet med 100 %, medens Færdigvareproduktionen kun voxer med 10 %. Lad Færdigvareefterspørgselen næste Aar være ligeledes 110 Enheder. Maskinproduktionen vil saa paany være 1 Maskine om Aaret, for nogen Udvidelse af Maskinparken er upaakrævet. Færdigvareproduktionen er altsaa forblevet konstant; men Maskinproduktionen er faldet fra 2 til 1 Maskine, altsaa faldet med 50 %.

Vi skal ikke nærmere undersøge denne interessante Sammenhæng. Men vi kan slaa fast, at Maskinproduktionen ikke synes at bero paa Færdigvareproduktionens absolutte Omfang, men snarere paa Færdigvareproduktionens *Tilvæxt*. Med dette Resultat vil vi lade os nøje; i en mere omfattende Undersøgelse maatte der tages Hensyn til, at Erstatningsproduktionen jo ogsaa vil begynde at voxe, naar der er gaaet nogle Aar. Alt dette lader vi ligge, vort Resultat synes at være den tilstrækkelige Forklaring paa den Ejendommelighed, Mitchell observerede. Hvis Færdigvareproduktionen begynder at voxe *langsommere*, maa Maskinproduktionen, efter hvad vi nu har sagt, begynde at gaa absolut set *tilbage*. Men dette betyder netop, at Maskinproduktionen passerer sit Maximum før Færdigvareproduktionen passerer sit.

Det er klart, at Færdigvareproduktionen før eller siden maa begynde at voxe langsommere for tilsidst helt at holde op med at voxe. Naar fuld Beskæftigelse er naaet i Færdigvareproduktionen, maa det i hvert Fald ske. Realkapitalgodeproduktionen skulde herefter gaa stærkt tilbage, og dens Arbejdere afskediges og mister deres Indtægt. Hvis Arbejderne nu lynsnart kunde flyttes fra Kapitalgodeproduktionen til Færdigvareproduktionen, vilde Beskæftigelsen og dermed Indtægten kunne opretholdes; men i Praxis er Bevægeligheden paa Arbejdsmarkedet næppe saa stor, Indtægtsnedgang og dermed Nedgang i Færdigvareefterspørgselen bliver

derfor Følgen. Nu gaar ogsaa Færdigvareproduktionen tilbage, og vi er inde i Depressionen. Det synes m. a. O. som om den Forøgelse i Realkapitalgodeproduktionen, som medførte fuld Beskæftigelse, har umuliggjort sin egen Opretholdelse.

Med ovenstaaende har det ikke været Meningen at give en hel Konjunkturteori. Hertil maatte kræves langt mere. Men Meningen har kun været at henlede Opmærksomheden paa *Accelerationsprincippet*s Betydning for Konjunkturforklaringen. Der har været nogen Uenighed om, hvorvidt Accelerationsprincippet kunde genfindes i Virkelighedens Verden. Tinbergen (*A Method and its Application to Investment Activity*, Geneva 1939) har haft svært derved, undtagen for Jærnbaners Vedkommende. Tinbergen gaar frem paa den Maade, at han først finder Korrelationen mellem Profitten

(repræsenteret af Aktieselskabsudbytter) og Investeringen (repræsenteret af Staal- og Jærnforbruget). Han finder en meget udpræget Korrelation. Dernæst spørger han, om det forbedrer Korrelationen, hvis han som Forklaring paa Investeringen yderligere indføjer Tilvæksten i Konsumgodeproduktionen. Han finder, at det ikke forbedrer Korrelationen noget videre, men at det dog virker i den rigtige Retning. Overfor Tinbergens Paastand om, at ergo har Accelerationsprincippet Betydning været overvurderet, kan man indvende følgende: Naar Tilvæksten i Konsumgodeproduktionen paa- staas at virke paa Investeringen, saa virker den selvfølgelig *over Profitten*. Accelerationsprincippet er jo et økonomisk Princip, ingen mekanisk Lov. Da Profitten jo hele Tiden er taget med i Tinbergens Korrelationsberegninger, er det ikke mærkeligt, at man ikke opnaar nogen betydelig Forbedring af Korrelationen ved at medtage Produktionstilvæksten. Det er maaske muligt at paavise Accelerationsprincippets Betydning ad rent elementær Vej. Baade Tyskland og U. S. A. offentliggør Indices for Industriproduktionen. Man kan udregne Tilvæksterne i disse Indextal og konfrontere disse Tilvækster med Raajernsproduktionen. Det er paa S. 352 gjort for 1922—40 (U. S. A.) og 1925—34 (Tyskland), d. v. s. for de Aar, for hvilke der er udregnet Produktionsindex.

Vi er nu i Stand til at sige, hvilken Betydning det har for Konjunkturen, om der er Prisstivhed. Hvad først *Expansionen* angaar, saa er det klart, at en Prisforhøjelse vil bevirke, at der med samme Nationalindtægt bliver afsat en *mindre* Mængde Færdigvarer, end hvis Prisen *ikke* var forhøjet. (Dette gælder kun, hvis Prisforhøjelsen ikke vækker nogen stærk Forventning om en *ny* Prisforhøjelse. I saa Fald vil jo spekulativt indstillede Kredse — næppe Konsumenterne — kunne *fremskynde* deres Køb. Vi gaar i det følgende ud fra, at den Prisforhøjelse, der bliver Tale om, gennemføres uden at vække saadanne Forventninger, f. Ex. fordi den gennemføres een Gang for alle). Hvis der kun skal produceres en mindre Mængde Færdigvarer, er der ogsaa kun Brug for en mindre Mængde Realkapitalgoder. Dette faar Betydning for Nationalindtægtens Udvikling. Lad os se lidt nærmere paa, hvorledes Nationalindtægten udvikler sig.

Først hos Færdigvareindustriens Driftsherrer, Arbejdere m. fl.: Lad os tænke os, at Folk i Marts Maaned ønsker at give en ganske bestemt Mængde Penge ud til Køb af Færdigvarer. Vi forudsætter, at denne Mængde Penge er lige stor, hvad enten Færdigvaresælgerne sætter en højere eller lavere Pris for Marts. Sætter de en lavere Pris, vil der blive købt en saa meget større Mængde, saaledes at den samlede Salgssum vil blive den samme. Hvis vi fra denne samlede Salgssum trækker Afskrivning af Færdigvareindustriens faste Anlæg, har vi den Indtægt, der ialt tjenes af Færdig-

vareindustriens Driftsherrer og Arbejdere m. fl. i Marts Maaned. Det vil altsaa sige, at den Indtægt, Færdigvareindustrien tjener i Marts, ikke beror paa Højden af den Pris, der sælges til. (Det er jo muligt, at det betaler sig bedst for *Driftsherrerne* at sætte Prisen op, men den Indtægtsforøgelse, de derved faar, opvejes af den Indtægtsnedgang, Arbejderne faar, naar der skal produceres en mindre Mængde). I første Instans synes derfor Prishøjden ikke at øve Indflydelse paa Nationalindtægtens Højde.

Imidlertid øver Prishøjden jo som sagt Indflydelse paa den *Mængde* Færdigvarer, der sælges. Og den Mængde, der sælges, øver Indflydelse paa den Mængde, der skal produceres. Jo flere Færdigvarer, der sælges i Marts, jo flere skal der produceres i April, og desto mere Realkapital har Færdigvareindustrien Brug for. Er Færdigvareindustrien nær ved at udnytte sin Kapacitet fuldt ud, maa den bestille ny Realkapital. Herigennem kan den afsatte Mængde Færdigvarer øve Indflydelse paa Højden af den i Realkapitalgodeproduktionen af Arbejdere, Driftsherrer m. fl. for-tjente Indtægt i April. Den Indtægt, der i April tjenes i Realkapitalgodeproduktionen, gives ud til Køb af Konsumgoder i Maj, og saaledes vil Expansionen forstærke sig selv.

Det følger heraf, at Nationalindtægtens Væxt bliver stærkere under Prisstivhed end under Prisforhøjelser. Under Prisstivhed skal Produktionen af Realkapital jo forøges stærkere end under Prisforhøjelser. Hvad Beskæftigelsen angaar, saa vil den under Prisstivhed voxe omtrent proportionalt med Nationalindtægten, men under Prisforhøjelser voxe *mindre* end proportionalt dermed.

Vi har nu betragtet Expansionen. *Kontraktionen* kan betragtes udfra samme Hovedsynspunkt. Hvis Priserne holdes oppe, vil der med samme Nationalindtægt blive afsat en *mindre* Mængde Færdigvarer, end hvis Priserne var sat ned. (Ogsaa her er det en Forudsætning, at Prissænkningen ikke vækker nogen stærk Forventning om en *ny* Prissænkning; for saa vil de spekulativt orienterede Kredse erklære Køberstrejke. Vi gaar ud fra, at Prissænkningen gennemføres paa en saadan Maade, at de nævnte Forventninger ikke vækkes). Naar der afsættes en mindre Mængde Færdigvarer, er der ogsaa Brug for en mindre Mængde Realkapital. Det kan saaledes tænkes, at hvis man holdt Priserne oppe i Marts, vilde der være Brug for *saa* lidt Realkapital, at man ikke engang afgav Ordre om Erstatning af den Realkapital, der var opslidt i Marts. Havde man derimod sat Priserne ned, kan det dog tænkes,

at der vilde blive Brug for Erstatning af den opslidte Realkapital — forudsat man dog stadig ventede, at de fremtidige Bruttoindtægter vilde kunne dække de totale Enhedsomkostninger.

Vi kan som før sige, at den Indtægt, Færdigvareindustrien som Helhed tjener i Marts, ikke beror paa Højden af den Pris, der sælges til i Marts. Men Prishøjden øver Indflydelse paa den solgte Mængde, og denne øver Indflydelse paa, hvor meget Realkapital, der skal produceres i April. Om *Udvidelse* af Realkapitalgodeproduktionen bliver der næppe Tale under en Depression. Men Færdigvareindustriens Prispolitik kan blive afgørende for, om den Realkapital, som bliver opslidt, skal *erstattes*. Hvis Priserne holdes oppe, og der ingenting skal erstattes, tjener Realkapitalgodeindustrien intet i April, og giver derfor heller intet ud til Køb af Konsumgoder i Maj. Saaledes vil Kontraktionen kunne forstærke sig selv. Nationalindtægtens Tilbagegang bliver altsaa stærkere under Prisstivhed end under Prisfald. Hvad Beskæftigelsen angaar, saa vil den under Prisstivhed falde proportionalt med Nationalindtægten, men under Prisfald falde *mindre* end proportionalt dermed.

Professor *Haberler*¹⁾ har berørt Spørgsmaalet om Prisstivhed. Hovedvanskeligheden ved bøjelige Priser er efter hans Mening, at et Prisfald paavirker Fremtidsforventningerne hos Producenterne af Færdigvarer paa en uheldig Maade. Det gør dem mere usikre m. H. t. Fremtiden og kan paa den Maade *hæmme* Investeringen:

»The real difficulty which a régime of perfectly flexible prices would have to face is that it may make the price level very unstable and thereby affect unfavourably the marginal efficiency of capital. If prices were subject to much greater and more frequent changes than they actually are, people might *become* so uncertain about the future that they would be reluctant to invest. Especially a protracted fall of the price level would probably create expectations for a further fall which is bound to discourage investment (and reinvestment!)«.

Man kunde heroverfor spørge, om Prisfald overhovedet er i Stand til at forværre Forventningerne og forøge Usikkerheden. Hvis Priserne holdes *oppe*, vil den samme Usikkerhed som den, Haberler ovenfor taler om, være til Stede. Saa vil den blot gælde

¹⁾ Prosperity and Depression, Third Edition enlarged by Part III, Geneva 1941, S. 501.

den afsatte *Mængde*. Og hvad er værst: Usikkerhed m. H. t. den afsatte Mængde eller til Prisen? Producenten kan jo sige til sig selv: Enten holder jeg den og den *Pris*, og saa gælder min Usikkerhed den afsatte Mængde. Eller ogsaa kan jeg bestemme, at jeg vil sælge den og den *Mængde*, og i saa Fald gælder min Usikkerhed Prisen.

Naar Haberler ganske bortser fra den Usikkerhed, der bestaar m. H. t. den afsatte Mængde, og lader som om Usikkerheden først kommer ind i Billedet, naar der bliver Tale om *Prisforandringer*, saa faar man Mistanke om, at det er, fordi han tænker paa den *fuldkomne* Konkurrence. Under den fuldkomne Konkurrence er det jo saaledes, at den enkelte Sælger ingen Usikkerhed har m. H. t. den afsatte Mængde. Han kan afsætte saa meget det skal være til den udefra givne Markedspris. Endnu en Gang synes Forudsætningen om den fuldkomne Konkurrence at have spillet den konjunkturteoretiske Forfatter et Puds¹⁾.

Det følger af Haberler's Ord — Ordene »marginal efficiency of capital« — at den Usikkerhed, han tænker paa, er *Sælgernes* Usikkerhed. Noget helt andet og nok saa vigtigt er *Købernes* Usikkerhed. Købernes Usikkerhed gælder jo den Pris, til hvilken de kan købe i Fremtiden. Hvis Priserne underkastes et *langtrukket* Fald, er det muligt, at Køberne erklærer *Køberstrejke*²⁾. Vi har jo sagt, at Arbejdslønninger ogsaa er en Slags Priser og altsaa maa følge med ned. Ikke mest Færdigvarekøbere, men især andre Købere, f. Ex. Realkapitalgodeproducenter, kan derfor finde paa at erklære *Køberstrejke*, indtil de mener, at nu har Priserne paa Arbejde naaet Bunden. Færdigvareproducenter, som jo bruger Realkapital og Arbejdskraft, erklærer maaske ogsaa *Køberstrejke*, indtil de mener, at Prisen paa Realkapital og Arbejdskraft har naaet Bunden.

Den Konklusion, man heraf kan drage, er den, at hvis Statsmagten skulde beslutte sig til at gennemføre et *Prisfald* under Depressionen, bør det være et *Prisfald een Gang for alle*, hvoraf tilføjede følger, at det bør være *stærkt*.

Af de korte Antydninger, vi her har givet af den overordentlig indviklede Sammenhæng mellem Konjunktur og Prisstivhed,

¹⁾ Det er ikke nok, at Pris-, Fordelings- og Udenrigshandelsteorien bliver cycle-conscious. Konjunkturteorien maa ogsaa blive Imperfect-Competition-conscious.

²⁾ I den Diskussion, der fulgte efter Foredraget, ønskede Professor *Winning Pedersen* dette stærkere fremhævet.

skulde fremgaa, at *Prisstivheden forstærker Konjunktursvingningerne*, idet den gør Expansionen stærkere end under stigende Priser og Kontraktionen stærkere end under faldende Priser. Vor Konklusion hviler paa den Forudsætning, som flere Gange er nævnt, at Prisforandringer foretages paa en saadan Maade, at de ikke i betydeligt Omfang vækker Forventninger om nye Prisforandringer i *samme* Retning. Men den hviler ikke paa nogen bestemt Konjunkturteori. Vi har undersøgt Expansionen for sig og Kontraktionen for sig, uden at udtale os om, hvad det er, der faar Expansionen til at gaa over i Krisen eller om, hvad der faar Kontraktionen til at gaa over i begyndende Opgang. Vor Konklusion bekræftes iøvrigt af de meget sparsomme empiriske Undersøgelser, der er foretaget. *Horst Wagenführ* kommer i en statistisk Undersøgelse af Kartelprisers og Arbejdslønningers tiltagende Stivhed¹⁾ til det Resultat, at

»infolge der Bindungen durch Kartellpreise und Tariflöhne die Elastizität der Wirtschaft stark eingeschränkt wird, derart, dass zum mindesten während des vergangenen Konjunkturzyklus von 1926 bis 1932 die Wirkungen des konjunkturellen Anstiegs wie des Abstiegs nicht unwesentlich *intensiviert* worden sind«.

Medens den kartelvenlige Del af den tyske Kartel-Litteratur — der for en stor Dels Vedkommende er af ret lav videnskabelig Standard — i Almindelighed har hævdet, at Kartellerne virkede med til at stabilisere Konjunktoren, har Nationaløkonomerne hyppigt hævdet det modsatte. Udfra sin *Overinvesteringsteori* kommer *Röpke*²⁾ til det Resultat, at

»The growth of monopoly organizations is apt to intensify the boom and to delay the recovery«.

Og som Kuriosum kan nævnes, at *Emil Lederer*³⁾ udfra sin *Underkonsumtionsteori* kommer til samme Resultat. Det synes m. a. O. som om man, uanset hvilken speciel Konjunkturteori, man bygger paa, kommer til samme Resultat. Det bør dog nævnes, at hverken *Röpkes* eller *Lederers* Undersøgelser er særlig dybtgaaende.

¹⁾ Kartellpreise und Tariflöhne im Konjunkturverlauf, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, LXXXIII, 1933, I.

²⁾ Crises and Cycles, London 1936.

³⁾ Monopole und Konjunktur, Vierteljahreshefte zur Konjunkturforschung, Ergänzungsheft 2, 1927.

4. Det er nu paa Tide at drage den praktiske Konklusion af, hvad vi har set. Vi har set, at det økonomiske Liv ikke af sig selv kommer i Ligevægt. Det, der sker, naar Depressionen begynder, er, at Nationalindtægten skrumper ind, fordi Realkapitalgodeproduktionen gaar i Staa. Den indskrumpede Nationalindtægt kan saa at sige ikke længere gabe over Færdigvareproduktionen regnet i Penge efter de hidtidige Færdigvarepriser. Den producerede Færdigvaremængde kan ikke afsættes, og efter nogen Tids Forløb indskrænkes følgelig Produktionen af Færdigvarer. Herefter formindsker Færdigvareindustrien endog Efterspørgselen efter Realkapital til Erstatning.

Der er næppe Tvivl om, at denne stærke Fluktuation i Realkapitalgodeproduktionen snarere vil forstærkes end afsvækkes efter denne Krig. Efter Krigen vil der være et uhyre stort Behov for fast Realkapital. Det er trivielt at pege paa, i hvor høj Grad en Krig tærer paa Realkapitalforraadet. Først maa nævnes de direkte Ødelæggelser i Felten og i de bombarderede Byer. Dernæst maa nævnes den brændte Jords Politik og Sabotagen. Men endelig kan nævnes den frivillige Destruktion af Realkapital, som en krigsførende paatager sig, naar han undlader Reparationer og Vedligeholdelser, eller naar han samler alt Jærn ind, som ikke direkte anvendes for Krigens Formaal. Som et Exempel kan nævnes den Indsamling af scrap, som blev foretaget i Sommeren 1942 i Tyskland. Man indsamlede alle Forraad af Staal og Jærn, endog fuldt moderne og nykonstrueret Maskineri, som ikke direkte kunde tilpasses til øjeblikkelig Anvendelse i Rustningsproduktion¹). Betydelige Mængder af Arbejde, Kul og Transport kan nemlig spares ved at smelte scrap i Stedet for Malm.

Det behøver ikke nærmere Paavisning, at denne uhyre Ødelæggelse af Realkapital betyder, at Investeringsbehovet efter Krigen vil være meget stort. En meget stor Mængde fast Realkapital skal opbygges, før Produktionen af nyttige civile Færdigvarer kan komme i Gang. Men naar denne Realkapital *er* opbygget, hvad saa? Saa vil aabenbart Produktionen af Færdigvarer kunne fortsætte i en Aarrække, uden at der skal bygges mere Realkapital, end der svarer til *Erstatning* af den opslidte Mængde. Der vil paa dette Tidspunkt, hvor Realkapitaludrustningen er blevet tilstrækkelig til, at Produktionen af Konsumgoder kan foregaa i normalt Omfang, sandsynligvis opstaa en betydelig Arbejdsløshed. Skibs-

¹) World Economic Survey, 1941—42, Geneva 1942, S. 191.

værfterne, Staalvalseværkerne, Værktøjsmaskinindustrien skal nu ikke længere tilfredsstille Behovet for *Udvidelse* af Realkapitalmængden, men kun Behovet for *Erstatning* af den opslidte Realkapitalmængde. Hvis det drejer sig om fast Realkapital, er Behovet for Erstatning kun en ringe Brøkdel af Behovet for Udvidelse. Der vil være stor Fare for, at Nationalindtægten paa dette Overgangsstadium begynder at skrumpede ind, saaledes at der kommer Depression.

Vi sagde før, at det, der skete under Depressionen, var, at Nationalindtægten skrumpede ind, fordi Realkapitalgodeproduktionen gik i Staa. Den indskrumpede Nationalindtægt kunde ikke gabe over Værdien af Færdigvareproduktionen regnet efter de hidtidige Færdigvarepriser. For hurtigt at genoprette Ligevægten maa aabenbart enten Værdien af Færdigvareproduktionen — samt Omkostningerne derved — sættes *ned*, eller Nationalindtægten sættes *op*. Der synes m. a. O. at være to Udveje:

(1) Enten kan man *med Magt tvinge Priser og Lønninger ned*, saa snart der viser sig Spor af Depression. For en statisk Betragtning synes det ganske paradoxalt, at noget som helst skulde kunne opnaas ved paa een Gang at presse *alle* Priser ned. Ikke desto mindre har vi foran set, at en Prissænkning antagelig vilde gøre det lettere at slippe gennem Depressionen. Forklaringen er, at vor foranstaaende Analyse ikke har været af statisk Art, men derimod af dynamisk. Indtægtsudviklingen i Fremtiden indenfor Realkapitalgodeindustrien beror i høj Grad paa, hvilken Prispolitik Færdigvareindustrien fører i Nutiden. — Det skal dog bemærkes, at man ikke har Garanti for, at en almindelig Prissænkning *ophæver* Depressionen. Jeg tror højst, man kan sige, at den *mildner* Depressionen.

(2) Den anden Udvej, man har, er simpelthen at *forhindre Nationalindtægten i at gaa ned*. Hvis den private Realkapitalgodeproduktion, som jo er en meget vigtig Kilde til Indtægtsskabelse, af en eller anden Grund skulde gaa i Staa, maa Staten saa hurtigt som muligt sørge for Nyskabelse af Indtægt, som kan fylde det opstaaede Hul. Man kunde f. Ex. tænke sig, at Staten henlagde *sin* Anlægsvirksomhed til de Perioder, hvor den private Investering er tilbageholdende. Herom har man ofte hørt fra Nationaløkonomernes Side. Man kunde ligeledes tænke sig, at Staten gennemførte kraftige Skattelettelser i Perioder, hvor Nationalindtægten sank. Herigennem kunde man holde Færdigvareefterspørgselen oppe. Ogsaa herom har man hørt fra Nationaløkonomers

Side. Eller man kunde tænke sig, at om Folk endelig blev arbejdsløse, saa opretholdt Staten dog deres Indtægt — de Jørgen Pedersen'ske Ventepenge. Jeg skal ikke her gaa nærmere ind paa de Former, hvorunder Staten kan holde Indtægtsstrømmen oppe.

Tilbage staar at sammenligne de to Udveje. Hvis man kan opnaa det samme Resultat paa to Maader: een, der er meget vanskelig gennemførlig, idet den forudsætter meget, meget stærke Indgreb i de bestaaende Forhold, og een, som blot betyder en mere rationel Udformning af et allerede anerkendt Princip, bør man vel vælge det sidste. Visse praktiske Erhvervsfolk lader til at være af den Opfattelse, at Nationaløkonomerne — især de yngre — elsker Planøkonomien for Planøkonomiens egen Skyld. Men det forholder sig næppe saaledes. Det har stor praktisk Interesse at finde de Udveje, som mest smertefrit fører til et givet Maal, og ogsaa Nationaløkonomerne, som jo har til Opgave at anvise Midler til Opnaaelse af givne Maal, søger selvfølgelig at springe over Gærdet, hvor det er lavest.

Lad os i Lys heraf endnu en Gang se paa vore to Udveje. At presse Priser og Lønninger ned i en saadan *Fart*, som vilde være nødvendig, om nogen konjunkturmæssig Virkning skulde opnaas, er næppe praktisk muligt. Det vilde vække en uhyre Modstand og alle vilde være fulde af Mistillid til, at ogsaa *de andres* Priser blev sat lige saa meget ned som ens egne. Det er i Virkeligheden et Spørgsmaal, om nogen demokratisk Statsmagt vilde kunne magte denne Udvej. Man kommer uvilkaarligt til at tænke paa de Brüning'ske Nødfordringer i 1930. — Og saa saa vi endda, at dette Middel ingenlunde giver nogen Garanti for, at man naar til Maalet.

Hvis Staten derimod beslutter sig til at prøve den anden Udvej, saa bevæger den sig paa kendt Grund. Man har før prøvet at underbalancere et offentligt Budget i Depressionsaar, enten ved at gennemføre nye Udgifter, som ikke betales af Skatteforhøjelser, eller ved med uforandrede Udgifter at gennemføre Skattelettelser. Naturligvis bliver der Tale om helt andre Dimensioner, hvis Midlet skal kunne ophæve Depressionen, men Princippet er i Virkeligheden forlængst knæsat.

Man kunde spørge, hvorfor jeg har gjort mig den Ulejlighed at omtale den første Udvej, naar den anden dog er lettere at gennemføre. Formaålet med at nævne den første Udvej har ikke været at gøre Reklame for stærke Indgreb. Det har snarere været at konfrontere denne Udvej med den Politik, man i vid Udstrækning

anvendte i 30'erne: Staten stod Erhvervslivet bi med at holde Priserne oppe i Depressionen. Vi har nu set, at hvis Staten endelig ønsker at røre ved Prishøjden — af *konjunkturpolitiske* Grunde — bør den gennemtvinge *Prisfald* snarere end Prisstivhed. Hvor ønskeligt det end kan være for den enkelte Branche at holde sine Priser oppe (især for Branchens Driftsherrer, som jo blot kan afskedige Arbejderne og spare Arbejdslønnen), saa kan det ikke paavises, at den almindelige Depression for *alle* Brancher under eet skulde kunne mildnes ad den Vej.

Derimod kunde der være noget, der talte for, at Staten prøver paa at gennemtvinge Prisstivhed under *Expansionen*. Vi saa jo, at jo stivere Priserne er under Expansionen, desto hurtigere kom man op paa fuld Beskæftigelse. Beskæftigelsen vilde under Prisstivhed voxe proportionalt med Nationalindtægten, men under Prisforhøjelser *mindre* end proportionalt dermed. Saafremt nu Staten vil føre en maalbevidst Beskæftigelsespolitik og til den Ende underbalancere sit Budget, bør den følgelig kun tillade Prisforhøjelser, hvor særlige Grunde taler derfor. Idet vi som tidligere nævnt forudsætter, at Arbejdslønnen følger Færdigvarepriserne, skulde der heller ikke være noget i Vejen herfor. Det Krav om forøget Realløn, som utvivlsomt vil blive meget stærkt efter Krigen, vil muligvis kunne imødekommes gennem en kraftigere Begrænsning af monopolistiske Gevinster.

Vi naar altsaa til følgende Hovedresultat: Staten bør i sin Finanspolitik og Kreditpolitik i videst mulig Grad koncentrere sig om at holde den samlede Færdigvareefterspørgsel konstant. Forsøg paa under Depressionen at holde Priserne *oppe*, synes fra et konjunkturpolitisk Synspunkt at være uheldige. Derimod er det meget vigtigt, at Staten sørger for, at Priserne under Expansionen holdes *nede*. Den Prisstivhed, Staten i 30'erne saa gerne vilde gennemføre under Depressionen, bør den i 40'erne gennemføre under Expansionen.